

KOVÁCS DÓRA

MAGYARÓZD TÁRSADALOMSZERKEZETI VÁLTOZÁSA, 1880–2015

Bevezető

■ A Maros–Küküllő mente átfogó, Magyarózdot is érintő kutatása (folklor, zene, tánc, társadalom, tárgyi néprajz, stb.) a századfordulót követően vette kezdetét igazán, s a későbbi évek során hol lanyhult, hol új lendületet kapott. Doktori disszertációmban a Magyarózd 20. századi táncgyományában tetten érhető nemi szerepek változásával foglalkozom, amelynek vizsgálatához nélkülözhetetlen a táncoló közösség, a magyarózdai társadalom ismerete. E célból jelen tanulmányomban a település társadalomszerkezeti változásait veszem górcső alá a 19. század végétől a 21. század elejéig. A téma kiterjedtsége miatt dolgozatomnak csupán a társadalmi változások feltárása és elemzése a célja, annak táncos vetületeinek vizsgálata további kutatások, valamint természetesen a disszertáció feladata.

Tanulmányom első részében a falu rövid bemutatását követően a kutatómunka módszertanát ismertetem, majd a demográfiai, etnikai, felekezeti, család- és háztartásszerkezeti változásokat részletezem.

Magyarózd

■ „Marosludastól délre, a kanyargós, rejtett Özdpaták völgyének utolsó faluja Magyarózd. Innen köves út nem, csak »határi« utak vezetnek tovább a Kis-Küküllő völgye felé a vízválasztó meredek dombokon át. A szinte minden

A lakott házak közel egyötödében egyedül maradt özvegyasszony él, viszont az egyedül élő özvegy férfiak száma ehhez képest alacsony. Ez a tény azt is igazolja, hogy a második világháborút követő gazdasági és társadalmi változások a férfiakat jobban megterhelték, így ők korábban elhaláloztak.

oldalról dombvonulatok és erdők védte falu, föléje magasodó templomával és a pusztulófélben is a völgyet uraló kastélyával a Hegyemegett, a Maros–Küküllő köze altájegységének egyik legszebb települése.”¹

Módszertan

■ A népszámlálásokban csupán egy település összességére vonatkozó etnikai és felekezeti statisztikáit találjuk meg, családokra, háztartásokra lebontva nem jelennek meg információk. Ez okból szükségesnek éreztem egy olyan felmérés elvégzését, ahol a lakosok vallási és etnikai hovatartozása mellett az is kiderül, kik laknak 2015-ben egy fedél alatt, kik élnek egy háztartásban. Ez természetesen meghatározza a családban betöltött szerepeket is, hiszen elég csak arra gondolunk, hogy az idős, egyedül élő nőnek teljesen más feladatai, szerepei lesznek, mint annak az idős nőnek, aki gyerekével, unokáival él együtt.

Ez a módszer nem előzmény nélküli a magyar néprajztudományban. Pozsony Ferenc hasonló felmérést végzett az északi-erdélyi autópálya szomszédságában lévő Magyarfenes településen,² valamint az orbaiszéki Páván.³ Mindkét tanulmányban a részletes statisztikai elemzés után az egy háztartásban élő családok szerkezetének vizsgálatára került sor.

A témában végzett terepmunkám előtt az imént említett két kutatásban használt kérdőívet vettem alapul, amelyet kisebb módosításokkal használtam fel. Minden háztartásban egy kérdőívet töltöttünk ki, így egy dokumentumba az egy háztartásban élő személyek kerültek.

A felmérésben egy helyi asszony, Gilyén Erzsébet és gyűjtőtársam, Pál Sándor Attila volt segítségemre. Annak ellenére, hogy 2012 óta végzek terepkutatásokat a faluban, fontos volt egy helyi asszony részvétele a munkában. Több alkalommal csak az ő jelenléte miatt válaszoltak kérdéseinkre. Bár a kérdések előtt mindig tisztáztuk, hogy honnan jöttünk, és mi a célunk a felméréssel, előfordult, hogy azt hitték, a Magyarországról kapott, magyaroknak járó támogatások után érdeklődünk. Emiatt találkoztunk olyan esettel, hogy etnikai és vallási hovatartozásuknál valótlant állítottak. Feltehetően attól tartottak, hogy megvonják tőlük a támogatást, ha jelen kérdőívben pl. nem magyarnak vallják magukat.

A demográfiai szerkezet változása

■ Az első magyar népszámlálás 1784-es adatai szerint Magyarózdön összesen 462 fő lakott, amelyből 242 férfi és 220 nő volt.⁴ Az alábbi táblázatban⁵ látható, hogy a falu lakosságának száma folyamatosan változott a vizsgált időszakban. 1880-ban az 1850 óta eltelt 30 év alatt majdnem megkétszereződött a falu lakossága.

1784 ⁶	1850	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1941	1956	1966	1977	1992
462	465	983	975	888	946	930	887	905	822	737	616	433

2015-ben az általam elkészített kérdőívek szerint 288 fő élt a településen, 146 nő és 137 férfi. Látható, hogy a II. világháború óta a lakosság száma csökken, ami a mai napig tartó folyamat. A folyamatos lakosságcsökkenés feltehetően két, időben viszonylag távoli ok miatt következhetett be. Egyrészt a második világháború utáni iparosítás, a városok gyors ütemű fejlődése, azaz a tipikus jelenségként

jelentkező urbanizáció eredményezte azt, hogy a falvak lakossága beköltözött a városokba, elhagyva ezzel szülőfalvait. Másrészt a szocializmus megszűnése, melynek következtében 1989-től megkezdődik a demokratizálódás, a piacgazdasági viszonyok közé való visszahelyeződés. Ennek következtében nemcsak a falvakban, hanem országszerte általános jelenséggé vált a kivándorlás, melynek jellemző iránya Nyugat-Európa, az erős centrumállamok, mint Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Németország, Hollandia, Nagy-Britannia. Mindez még inkább felgyorsulni látszik Románia európai uniós csatlakozása és az ez által a tagországok között megnőtt mobilitás miatt.

Etnikai változások

	Összesen	Román		Magyar		Német		Cigány	
		szám	%	szám	%				
1850	465	32	6,8	374	80			56	
1880	983	16	1,6	854	86	1			
1890	975	24	2,4	900	92	3			
1900	888	10	1,1	846	95	9			
1910	946	87	9,1	856	90	3			
1920	930	12	1,2	918	98				
1930	887	11	1,2	855	96			21	
1941	905	10	1,1	844	93	3			
1956	822	–	–	–	–				
1966	737	53	7,1	684	92				
1977	616	28	4,5	588	95				
1992	433	18	4,1	415	95				

■ Magyarózd etnikai összetételét⁷ tekintve elmondható, hogy a falut az 1850-as évektől nagy többségben magyarok lakták, az általam vizsgált korszakban a néhány román nemzetiségű lakos arányszáma soha nem érte el az összlakosság 10%-át.

Horváth István, a falu szülötte, író, költő, néprajzkutató a faluról írt monográfiájában leírja, hogy a hegymegetti területet, mint ahogy az egész Maros-Küküllő mentét magyarok és románok vegyesen lakják: Cintos (Ațintiș), Lándor (Nandra) és Gombostelke (Gâmbuș) román, Csekelaka (Cecalaca) vegyes, Istvánháza (Iștihaza), Magyarbükös (Comuna Bichiș) és Magyarózd (Ozd) magyar falvak.⁸

	Összesen	Román		Magyar		Magyar-arab	Cigány	
		szám	%	szám	%	szám	szám	%
2015	283	5		243		1	34	

A 2015-ös felmérés nemzetiségi megoszlása megegyezik a tendenciával, a faluban jelenleg is túlnyomó részben magyarok laknak. Ez, valamint a magyar iskola jelenléte és a Marosludason szintén biztosított magyar iskolai továbbtanulás, valamint a sorkatonaság megszűnése jelentősen kihat a fiatalok román nyelvtudására és integrálódására a többségi társadalomba, de erre később, a lakosok iskolai végzettségénél még visszatérünk. Kiugró és meglehetősen atipikus példa annak a középkorú nőnek az esete, aki az interneten megismerkedett egy arab férfival, majd néhány év házasság és gyerekek megszületése után a férfi elhagyta a családot. Az anya nagyszüleivel és félarab kislfiukkal Magyarózdton él.

Felekezeti változások

	Össz.	Ortodox		Görög kat.	Római kat.	Református		Evangélikus	Unitárius	Izraelita
		szám	%			szám	%			
1850	465	86	18	–	3	376	80			
1857	789	89	11	13	–	687	87			
1869	910	70	7,6	2	–	833	91			5
1880	983	87	8,8	–	4	879	89	2	3	8
1890	975	68	6,9	4	6	882	90			
1900	888	65	7,3	3	5	784	88			
1910	946	47	4,9	40	3	837	98			
1930	887	55	6,2	12	2	809	91			
1992	433	16	3,6	–	2	404	93			

■ Ahogy a etnikai megosztottságnál, úgy a felekezeti megoszlásnál⁹ sem történt arányaiban nagy változás az évek során. A település az 1850-es évektől napjainkig református többségű település, ahol az ortodox vallású lakosok száma az évek során folyamatosan csökkent. Ez sem egy tipikus tendencia Románia esetében.

	Összesen	Ortodox		Református		Római katolikus	Jehova tanúja	
		szám	%	szám	%	szám	szám	%
2015	283	32		241		4	5	

A 2015-ös felmérés is hasonló eredményeket mutat a felekezeteket tekintve. Így hogy az összes lakost meg tudtuk szólítani, egymás mellett, párhuzamosan lehet látni a felekezet és az etikai hovatartozás közötti kapcsolatot.

Látható, hogy a reformátusok száma közel azonos a magyarok a számával, tehát a falu magyar lakosságának közel egésze reformátusnak vallotta magát. Ortodox vallásúnak az 5 román lakosból ketten vallották magukat, a cigány nemzetiségűek közül négyen reformátusok, harmincan pedig ortodox vallásúak.

A római katolikusokról megállapítható, hogy közülük csupán az egyikük született a faluban (a fiatal fiú édesapja vallását örökölte, aki beköltözött a faluba), a többiek mindannyian beköltöztek.

A Jehova tanúi vallás hívei mindannyian idős emberek, közülük 4 nő és 1 férfi. Hárman Magyarózdon születtek, 2 nő pedig beköltözött a településre. Általában elmondható róluk, hogy születésükkor egy másik vallás szerint keresztelték őket, de áttértek.

Család- és háztartásszerkezeti változások

■ A nagycsaládközösség jellemző családforma volt Magyarózdon az 1910-es évekig,¹⁰ amelyet a *Magyar néprajzi lexikon* nagycsalád címszavában Morvay Judit a következőképpen határoz meg: „A nagycsalád intézménye egyidejűleg vérségi, gazdasági lokális és társadalmi egység. [...] A család életrendje, szervezete, a családtagok egymás közötti viszonya, bár a rokonsági szervezet keretei között maradt, mégis elsősorban annak érdekében munkálkodott, hogy gazdaságilag támogatja, összetartsa, gyarapítsa ezt az üzemet. A családtagok között megoszló szigorúan meghatározott jogok és kötelességek is elsősorban a nagycsalád gazdasági gyarapítását tartották szem előtt. A család férfi tagjai gyakorlatilag a családfő szolgálói voltak, a vagyont nem gyarapító asszonyok helyzete a nagycsaládban hátrányos volt.”¹¹

Horváth István még rögzíti, hogy a településen belül melyik nemzetség hol lakott.¹² Ezenkívül nem találunk olyan írást, ábrát, ahol jelölve lennének a nemzetségek. A szerző nagyszülei még nagycsaládközösségben éltek, ahol Horváth István „dédapja és dédanyja uralma” alatt állt a család.

Kutatásaim során már a legidősebb adatközlőim sem éltek nagycsaládközösségben, az ő szüleik, nagyszüleik történeteit felelevenítve meséltek erről a családformáról. Ettől függetlenül a nemzetséget a mai napig számon tartják.

A 2015-ös felmérés idején Magyarózdon 283-an laktak, akik közül 146 nő és 137 férfi. A generációk megosztottságát az alábbi táblázat jól ábrázolja, láthatóvá válik, hogy a falu lakosságának közel a fele idős, már több mint kétszer annyian vannak, mint a fiatalok.

Korosztályok	
idős ¹³	104
középkorú ¹⁴	77
fiatal felnőtt ¹⁵	60
fiatal ¹⁶	42

A következő táblázat a magyarózdi családok szerkezetét mutatja. A felmérés azt mutatja, hogy 211 házból 116 házban laknak, 95 ház/telek pedig üres. A lakott házak közel egyötödében egyedül maradt özvegyasszony él, viszont az egyedül élő özvegy férfiak száma ehhez képest alacsony. Ez a tény azt is igazolja, hogy a második világháborút követő gazdasági és társadalmi változások a férfiakat jobban megterhelték, így ők korábban elhaláloztak.¹⁷

	Családszerkezet	
1.	özvegy nő	29
2.	idős férj + feleség	19
3.	férj + feleség + gyerek(ek)	15
4.	férj + feleség	13
5.	özvegy nő/özvegy férfi + gyereke	10
6.	özvegy nő + férj + feleség + gyerekek	8
7.	özvegy férfi	6
8.	egyedülálló férfi	5
9.	idős férj + idős feleség + férj + feleség + gyerekek	4
10.	özvegy nő + férj + feleség	2
11.	egyedülálló férfi + gyerekei	1
12.	egyedülálló nő	1
13.	idős férj + idős feleség + egyedülálló nő + gyerek	1
14.	özvegy nő + férj + feleség + gyerek	1
15.	özvegy férfi + férj + feleség	1

A háztartások második és harmadik, nagyobb részét az idős férj + idős feleség, valamint a középkorú férj + feleség szerkezet teszi ki. Két esetben a gyerekek már új családot alapítottak, külön háztartásban élnek, így nem vezetnek már közös háztartást szüleikkel.

Szarvas Zsuzsa állapítja meg, hogy a rendszerváltás után gyakorivá válik, hogy „egy füst alatt” élnek a szülők és a házasság előtt álló vagy már családot alapított gyerekeik. Ennek okaként kifejti, hogy a forradalom után már nem tudtak rendszeres erőforráshoz jutni, elveszítették korábbi munkahelyeiket, így nem tudtak gyermeküknek házasság után közvetlenül házat építeni vagy vásárolni.¹⁸ Szarvas Zsuzsa megállapítása az általam vizsgált településen is jellemző. Mindez egyúttal megváltozott formában és gazdasági kényszerűségek miatt, de mindenképpen emlékeztet a nagycsaládközösségre annak mintegy modern kori továbbéléseként.

A táblázat 6., 9., 13. és 15. sorában szereplő családok esetében három generáció él egy fedél alatt. Ez akár szintén tekinthető a nagycsaládközösség maradványának, bár a korábbi családforma egyéb jellemzői már nem jelennek meg életükben, így inkább gazdasági és racionális okokra vezethető vissza.

Pozsony Ferenc az orbaiszéki Páva település családszerkezeti felmérésének elemzésénél megállapította, hogy a településen az egyedül élő nők száma feltűnően alacsony. Mindezt azzal indokolta, hogy Páván a mai napig csak a házasságban élést tekintik elfogadott normának. Az egyedül élő nőkhöz képest az egyedül élő férfiak száma magasabb, amit Pozsony az alkoholfogyasztáshoz és a munkanélküliséghez vezet vissza.¹⁹ Mindez megfigyelhető Magyarózdön is, ahogy az a táblázatból is egyértelműen világossá válik.

Az általunk végzett cenzus a lakosok foglalkozására vonatkozó adatokat is regisztrálta, amelyek a következőképpen alakultak 2015-ben:

Foglalkozás	
nyugdíjas	133
háztartásbeli	43
tanuló	29
földműves	19
külföldön dolgozik	19
munkanélküli	8
alkalmi napszámos	6
óvodás	5
kereskedelem	5
juhász	4
Bonus Pastor Alapítvány alkalmazottja	3
naplopó	2
harangozó	1
kántor	1
kőműves	1
munkás a tanácsnál	1
postás	1
sofőr	1
tanítónő	1

A falu összlakosságának 44%-a nyugdíjas (a számba a rokkantnyugdíjasok is beleértendőek), az állami munkahelyeken vagy a kollektív gazdaságban végzett munkájuk után kapnak nyugdíjat.

Feltűnő, hogy bejáró dolgozó, aki a környékbeli városokban vagy egyéb, jobb infrastruktúrájú településen dolgozna, nincsen (aki munkát kap ilyen helyen, oda is költözik). A nagyszámú nyugdíjas mellett a helyi munkaerőt a szolgáltatószeletor, a közigazgatás és a mezőgazdaság foglalkoztatja.

A 20. század közepéig a családok főleg az agráriumból éltek, de a 20. századi történelmi változások a lakosok életmódjára és foglalkozására is hatással voltak, emiatt új szakmákat kellett megtanulniuk a mindennapi boldogulás érdekében. Mindez a mai napig főleg a férfiakra jellemző, az asszonyok leginkább a háztáji feladatokat látják el, gondozzák az állatokat, művelik a kertet, a szó szoros értelmében vezetik a háztartást.

Felmérésünkben a lakosok iskolai végzettségét is vizsgáltuk.

A táblázat első három sorában szereplő lakosok túlnyomórészt idősek, hiszen a rendszerint viszonylag sűrűn változó oktatási rendszerek és az ezzel összefüggésben lévő iskolakötelezettségi korhatár törvényi előírása eddig terjedt. Neuralgikus pontnak tűnik e helyütt az iskolakötelezettség mint kötelezettség: a megkérdezettek számára az oktatási rendszer kiaknázása, a tanulásban rejlő lehetőségek különböző, jobbára társadalmi okokból nem jelentettek perspektívát, az elsődleges megélhetési lehetőséget mindvégig a mezőgazdaság nyújtotta.

	Iskolai végzettség	
1.	8 osztály	60
2.	7 osztály	37
3.	4 osztály	35
4.	szakiskola	32
5.	12 osztály	23
6.	10 osztály	22
7.	6 osztály	18
8.	egyetem	9
9.	5 osztály	6
10.	9 osztály	3
11.	2 osztály	1
12.	nem járt iskolába	2
13.	13 osztály	1

A különböző végzettségek tekintetében meg kell még említenünk a szakiskolai (tovább)képzést, mely ugyanakkor nem egységes rendszerben bonyolódott (azaz van, aki 8, és van, aki 10 osztály elvégzése után abszolválta még különféle szakismereteket adó képzéseket), és elsősorban a középmezőnyekre jellemző (40-60 éves korig, traktoristák, varrónők stb.).

Az egyetemet végzettek esetén leszögezendő, hogy a feltüntetett 9 személy szinte kizárólag a hagyományos falusi értelmiséget és környezetét jelenti: a református lelkészt és feleségét, a polgármestert és feleségét, a tanítónőt és már felnőtt gyermekeit és így tovább.

A fiatalabb korosztályokról elmondható, hogy általában 8-9-10-12 osztályt végzettekéről van szó. Esetükben vagy a felsőbb osztályokba való belépés előtt/után (8-9-10 osztály) vagy pedig az érettségi sikeres/sikertelen letétele után fejezik be tanulmányaikat. Ennek oka sok esetben abban keresendő, hogy romántudásuk nem megfelelő a továbbtanuláshoz, mely ugyanakkor természetesen nélkülözhetetlennek számít. A másik pedig a korábban említett mezőgazdasági perspektíva sajátos továbbélése: vagy az otthoni, ház körüli, esetleg kevés földdel rendelkező gazdaságban, vagy pedig külföldi, általában nyugat-európai idénymunkában vesznek részt. Az oktatás mint a társadalmi mobilitás elősegítője nem különösebben tudja kifejteni ezen hatásait a zárt faluközösségekben, a megkérdőjelezett kötelező rossznak tekintik azt, első generációs értelmiségit nem nagyon találni a faluban.

Összegzés

■ Tanulmányomban az általunk 2015-ben elvégzett faluszerkezeti kérdőívek kiértékelését hasonlítottam össze az 1880-tól megjelent népszámlálási adatokkal. A település etnikai és felekezeti összetétele mellett nagy hangsúlyt fektettem az egy háztartásban élők családban betöltött szerepére, iskolai végzettségére és így tovább.

Az eredményekből arra lehet következtetni, hogy a Maros megyében található falu lakóinak száma folyamatosan csökken, népességének jelenleg közel fele idős ember. A vizsgált időszakban a település összlakosságát tekintve folyamatosan szinte teljesen magyar lakta falunak tekinthető, ahol a többség a református vallás híve.

A 19. században általános családformának, a nagycsaládközösségnek a 21. században már csak az idősebb emberek emlékezetében van nyoma.

Tanulmányom egy statisztikai kutatássorozat első egységének tekinthető, terveim között ugyanis az szerepel, hogy hasonló módszerekkel felmérjem azt, hogy a falu összlakosságát tekintve hányan tudnak jelenleg táncolni, és hányan tudtak a 20. században.

■ JEGYZETEK

1. Fügedi János: *Tánciskola Magyarózd*on. Táncművészet 1990. 2. sz. Bp., 1990. 12–14.
2. Pozsony Ferenc: *Magyarfenes. Egy falu az észak-erdélyi autópálya szomszédságában*. Korall 35. 2009. április, 141–146.
3. Pozsony Ferenc: *Páva falu társadalomtörténete*. In: Jakab Albert Zsolt – Pozsony Ferenc (szerk.): *Páva*. Tanulmányok egy orbaiszéki faluról. Kriza János Néprajzi Társaság – Csángó Néprajzi Múzeum. Kvár – Zabola, 2011. 9–56.
4. Danyi Dezső – Dávid Zoltán: *Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)*. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára – Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, Bp., 1960. 296–297.
5. Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Bp. – Csikszereida. 1998. 341.
6. Danyi–Dávid: uo.
7. Varga E. Árpád: uo. 341.
8. Horváth István: *Magyarózdi toronyalja*. Írói falurajz egy erdélyi magyar faluról. Magyar Helikon, Bp., 1980. 20.
9. Varga E. Árpád: uo. 498.
10. Horváth István. uo. 14.
11. Morvay Judit: Nagycsalád címszó. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon*. III. Akadémiai Kiadó, Bp., 1980. 684–685.
12. Horváth István. uo. 28–31.
13. Idős korosztályon az 1950 előtt született lakosokat értem.
14. Középkorúnak tekintettem az 1950 és 1970 között születetteket.
15. Fiatal felnőttnek tekintettem az 1971 és 1995 között születetteket.
16. Fiatalnak tekintettem az 1996 után születetteket.
17. Vö. Pozsony Ferenc: *Páva falu társadalomtörténete*. In: Jakab Albert Zsolt – Pozsony Ferenc (szerk.): *Páva*. Tanulmányok egy orbaiszéki faluról. Kriza János Néprajzi Társaság – Csángó Néprajzi Múzeum. Kvár – Zabola, 2011. 50.
18. Vö. Szarvas 1988. 39–40. Idézi Pozsony 2011. 50.
19. Pozsony 2011. 50.